

I. В. СВЕТЛІЧНИЙ
О. В. СВЕТЛІЧНА

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСОБАМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ: ПРАВОВИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Досліджуються деякі актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх, які після вчинення деяких тяжких злочинів примирилися з потерпілими та відшкодували завдану шкоду. Показано, що вказані питання не мають шляхів вирішення національними правовими засобами.

Пропозиції авторів включають, серед іншого, імплементацію у національне законодавство поняття “молоді люди” (віком до 21 року) та можливостей для звільнення молодих людей від кримінальної відповідальності або покарання в разі вчинення ними окремих тяжких злочинів, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх, які обвинувачуються у окремих тяжких злочинах, але примирилися з потерпілими та відшкодували завдану шкоду.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, дитина, неповнолітні, молоді люди, примирення, відновлення стосунків, відновне правосуддя, зелена кімната, допит, звільнення від кримінальної відповідальності, пропозиції до законодавства.

Svietlichnyi Igor, Svetlichna Olena. Countering juvenile delinquency by means of restorative justice: legal and psychological aspects

Some topical issues of countering juvenile delinquency by means of restorative justice are investigated, including the issue of exemption from criminal liability of minors who, after committing certain serious crimes, reconciled with the victims and compensated for the damage caused. Currently, these issues do not have ways to resolve them by national legal means.

According to the author, it is necessary to apply for minors and such opportunities of legislation that the legislator provided for adults. These include

---

© СВЕТЛІЧНИЙ Ігор Валерійович – аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, адвокат; ORCID: 0000-0001-7328-548X; e-mail: svetlichnyi.igor@gmail.com

© СВЕТЛІЧНА Олена Валеріївна – психолог; ORCID: 0000-0001-7150-1767

exemption from criminal liability on the basis of articles 45-48 of the Criminal Code of Ukraine, exemption from criminal punishment on the basis of articles 74, 83-87, 104 of the Criminal Code of Ukraine and others, if such exemption is the best option for a particular minor.

Key words: *criminal offense, child, minors, young people, restoration of relations, restorative justice, green room, Criminal Code, interrogation, exemption from criminal liability.*

Деякі проблемні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя поки що не мають шляхів вирішення національними правовими засобами. Це стосується, зокрема, звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих людей, які після вчинення деяких тяжких злочинів примирилися з потерпілими та відшкодували завдану шкоду.

Існує думка, що покарання – це обов’язкова відповідь на несправедливість. Проте відповідь на запитання, чому неповнолітній злодій завжди має сидіти у в’язниці не очевидна. На практиці покарання неповнолітніх не досягає мети виправлення правопорушника. Кращий спосіб вирішення питань, які турбують і потерпілого, і молодого правопорушника, – відновне правосуддя.

Загальновідомо, що недосконала законодавча техніка, неналежна якість правових норм призводить до типових помилок у судовій практиці. Саме тому шляхи вирішення питань протидії злочинності неповнолітніх та молодих людей, які після вчинення деяких тяжких злочинів примирилися з потерпілими та відшкодували завдану шкоду, потребують подальших досліджень.

В українській юридичній літературі зазначена проблема залишається малодослідженою. Про необхідність застосування кращого зарубіжного досвіду з питань протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя зазначали О.П. Горох, О.М. Костенко, Р.Г. Коваль, Х.І. Романюк, Л.Л. Гретченко та інші [1]. Поняття поняття “молоді люди” (віком до 21 року) не застосовується у кримінальному законодавстві України.

Сучасна концепція протидії злочинності неповнолітніх свідчить про тенденції відмови від виключно каральної реакції на злочин, яка не може належним чином забезпечити як права осіб, що його вчинили, так і потерпілих. Це зумовлює необхідність закріплення нового підходу, який реалізується через концепцію відновного правосуддя. Впровадження принципів відновного правосуд-

дя потребує належного правового регулювання, комплексу норм, зокрема, у кримінальному законодавстві України. Вказану проблему досліджували такі українські учені, як І.А. Войтюк, А.О. Горова, Т.А. Денисова, В.В. Землянська, І.І. Ємельянова, В.Д. Каневська, О.В. Коваленко, Р.Г. Коваль, І.М. Козьяков, М.В. Костицький, В.М. Куц, В.Т. Маляренко, Ж.В. Мандриченко, Я.В. Мачужак, О.Б. Олійник, П.П. Пилипчук, Н.М. Прокопенко, О.Є. Соловійова, П.Л. Фріс, Н.М. Ярмаиш, А.М. Яценко та ін. Серед зарубіжних науковців це І. Айртсен, Д. Ван Несс, Дж. Брейтуейт, Я. Валюк, Б. Вос, Л. Головка, М. Гроенхейзен, Г. Зер, Р. Коатс, Л. Корнозова, Н. Крісті, Д. Маєрс, Дж. Максвел, Р. Максудов, Т. Маршал, А. Моріс, А. Мужинівський, С. Пен, І. Петрухін, М. Райт, Б. Стюарт, М. Умбрайт, М. Флямер, Н. Шатіхіна, В. Янг та ін.

Проте аналіз українських дослідників стосувався тільки окремих аспектів проблеми. Залишаються теоретично не розробленими низка ключових проблем, деякі пропозиції потребують уточнення і вивчення. Існує необхідність систематизації, узагальнення наявного матеріалу, розробки на цій основі пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства.

До законодавства більшості розвинутих країн світу імплементований значно вищий, ніж в Україні, вік, до якого молода людина має право на особливе піклування та підтримку, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності. У країнах англосаксонської системи права суд може звільнити від кримінальної відповідальності повнолітніх молодих людей, якщо винний діяв без достатнього розуміння.

Діти мають право на особливе піклування і допомогу, захист і сприяння. Дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист [2]. За визначенням О.М. Костенка, “державна має сприяти вихованню нового покоління громадян, створюючи у суспільстві умови для узгодження їхньої волі і свідомості із законами соціальної природи” [3, с. 41].

Протидія злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя сприятиме максимальному виведенню неповнолітніх правопорушників з кримінального процесу та запобіганню вчиненню ними повторних злочинів. У 2019 році розпочалася “Програма відновлення для неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні злочину”, мета якої — забезпечення відшкодування заподі-

яної шкоди, максимальне виведення неповнолітніх правопорушників з кримінального процесу та запобігання вчиненню ними повторних злочинів. Правовою основою цієї програми є спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури № 172/5/10 від 21.01.2019 року. Крім цього, в Україні діє проект “Впровадження відновного правосуддя в Україні”, мета якого — застосування відновного правосуддя для попередження злочинності. Цей проект реалізується Верховним Судом та ГО “Інститут миру і порозуміння”.

Законодавчі можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі статей 45-48 Кримінального кодексу України (КК України), звільнення від кримінального покарання на підставі статей 74, 83-87, 104 КК України варто застосовувати для неповнолітніх, якщо таке звільнення є найкращим варіантом для конкретного неповнолітнього. На нашу думку, засоби відновного правосуддя сприятимуть максимальному виведенню неповнолітніх правопорушників з кримінального процесу та запобіганню вчиненню ними повторних злочинів.

Відповідальність за кримінальні правопорушення, злочини, згідно із частиною другою статті 22 КК України, настає для дитини за найбільш поширеними складами злочинів вже з 14 років. Це крадіжки, нанесення тілесних ушкоджень, заволодіння транспортними засобами, злочини проти статевої свободи та недоторканності тощо. Таким чином, кримінальна відповідальність з 14 років застосовується до дитини майже за всі кримінальні правопорушення та злочини, які можуть вчинити діти у такому віці.

З 11 до 14 років, а у випадках згідно із частиною першою статті 22 КК України до 16 років, тобто до настання віку кримінальної відповідальності, до дитини, яка вчинила злочин, але не є суб’єктом злочину внаслідок віку, можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру. Найжорсткішим примусовим заходом виховного характеру є поміщення дитини до спеціальної навчально-виховної установи (установи закритого типу) [4].

Кримінальний процес є найбільш травматичним для психіки молодих людей, як зазначає психолог Л. М. Гридковець [5]. Застосування принципів відновного правосуддя щодо неповнолітніх призводить до більш швидкого відновлення стосунків між учасниками, зменшує психологічну травматизацію молодих людей завдяки позитивній психологічній атмосфері при процесах примирення

та відновлення стосунків, а в подальшому сприятиме максимальному виведенню неповнолітніх правопорушників з кримінального процесу та запобігання вчиненню ними повторних злочинів.

Методика “зелена кімната” вважається ефективною для допиту неповнолітніх. Вона розроблена з метою уникнення травмуючого впливу допиту та забезпечує можливість зібрати необхідні докази у справі. Суть її полягає у дружній для дитини атмосфері.

У випадку, якщо вік дитини не встановлено, проте є підстави вважати, що дитина є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої дитини її допит слід проводити за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи, застосовуючи методику “зелена кімната”. Крім цього, коли існує необхідність неодноразово отримати інформацію від дитини (допит слідчим, опитування, при проведенні різного виду експертиз, психологічних досліджень), допит ефективно проводити, застосовуючи методику “зелена кімната” та лише один раз для зменшення повторної психологічної травматизації дитини.

КПК України (стаття 224) передбачає можливість проводити допит не тільки за місцем проведення досудового розслідування, а й в іншому місці за погодженням з особою, яку мають намір допитати. Тому місце для допиту має бути обрано так, щоб забезпечити зменшення психологічної травматизації дитини. Допит може відбуватися за місцем проживання чи місцем навчання дитини в дружній для дитини атмосфері, що сприятиме забезпеченню інтересів дитини при допиті.

Крім того, існує можливість виключення повторного допиту дитини під час судового розгляду кримінального провадження. Така можливість передбачена статтею 225 КПК України, згідно з якою у виняткових випадках, пов’язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров’я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їхній допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, у тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється в судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в при-

сутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

Особливості участі законних представників дитини полягають у наступному. Адвокат є єдиною особою, без якої неможливий кримінальний процес за участю дитини в статусі підозрюваної (обвинуваченої) особи. Такий висновок можна зробити на підставі системного аналізу статей 488, 491 КПК України. У деяких випадках батьки, близькі родичі чи законні представники дитини не з'являються для проведення процесуальних дій. Тому можемо дійти висновку, що згідно з практикою, яка склалася в Україні при захисті неповнолітніх, неявка будь-кого, крім адвоката та прокурора (в суд), не перешкоджає кримінальному процесу щодо дитини, але може завдати шкоди інтересам дитини.

Крім цього, проблематичним стає застосування відновного правосуддя у випадку деструктивної позиції батьків або законних представників, а саме заперечення основних фактів справи, незгода з фактичними обставинами.

Відомий випадок (із практики автора), коли у 13-річного хлопця, який вчинив правопорушення у малолітньому віці, не було поруч нікого з представників, крім адвоката, призначеного через систему безоплатної правової допомоги. Слідчі органи просили суд помістити дитину до приймальника-розподільника, проте адвокат зміг цьому запобігти, що скоріше є винятком та щасливим збігом обставин для дитини, враховуючи, що близьких родичів у дитини не було [6].

Пропозиції авторів включають, серед іншого, імплементацію до законодавства поняття “молоді люди” (віком до 21 року) та можливостей для звільнення молодих людей від кримінальної відповідальності або покарання в разі вчинення ними окремих тяжких злочинів, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих людей, які обвинувачуються у окремих тяжких злочинах, але примирилися з потерпілими та відшкодували завдану шкоду.

Крім вищезазначеного, пропозиції авторів включають можливість застосовування в деяких випадках компромісної форми вирішення кримінально-правового конфлікту та відмову в цих випадках від застосовування заходів кримінально-правового впливу щодо неповнолітніх та молодих людей, які примирилися з потерпілими та відшкодували завдану шкоду.

1. Светлічний І. В. Деякі актуальні питання кримінально-правової охорони прав неповнолітніх у кримінальному процесі, імплементації принципів відновного правосуддя щодо дітей та молодих людей. *Держава і право*. 2020. Вип. 88. С. 212-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2020_88_22.
2. Декларація прав дитини (прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1959). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 06.12.2021).
3. Костенко О. М. Соціальний натуралізм. Про соціальну природу та її закони. Івано-Франківськ: Петраш К. Т., 2019. 72 с.
4. Комітет НААУ захисту прав людини провів круглий стіл на тему: “Досвід застосування відновного правосуддя у країнах Європи: погляд адвоката”. URL: <https://unba.org.ua/news/print/5707-komitet-naau-zahistu-prav-lyudini-proviv-kruglij-stil-na-temu-dosvid-zastosuvannya-vidnovnogo-pravosuddya-u-krainah-evropi-poglyad-advokata.html>.
5. Покарати чи звільнити: чому права ув'язнених потребують охорони? / Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pokaraty-chy-zvilnyty-chomu-prava-uv-yaznennyh-potrebuyut-okhorony/>.
6. Хроніки успішних та/або резонансних справ за участі адвокатів системи БВПД. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/hroniky-uspishnyh-ta-abo-rezonansnyh-sprav-za-uchasti-advokativ-systemy-bvpd/>.

References

1. Svietchnyi I. V. Deyaki aktualni pytannia kriminalno-pravovoi okhrona prav nepovnoolitnih u kryminal'nomu protsesi, implementatsii pryntsyviv vidnovnoho pravosuddia schodo ditej ta molodykh liudej. *Derzhava i pravo*. 2020. Vyp. 88. S. 212-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2020_88_22.
2. Deklaratsiia prav dytyny (pryjniata rezoliutsiieiu 1386 (XIV) Heneral'noi Asamblei OON vid 20.11.1959). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
3. Kostenko O. M. Sotsial'nyj naturalizm. Pro sotsial'nu pryrodu ta ii zakony. Ivano-Frankivs'k: Petrash K. T., 2019. 72 s.
4. Komitet NAAU zahystu prav liudyny proviv kruglyj stil na temu: “Dosvid zastosuvannia vidnovnoho pravosuddia u krainakh Yevropy: pohliad advokata”. URL: <https://unba.org.ua/news/print/5707-komitet-naau-zahistu-prav-lyudini-proviv-kruglij-stil-na-temu-dosvid-zastosuvannya-vidnovnogo-pravosuddya-u-krainah-evropi-poglyad-advokata.html>.
5. Pokaraty chy zvilnyty: chomu prava uviaznennykh potrebuyut okhorony? / Vyshcha shkola advokatury NAAU. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pokaraty-chy-zvilnyty-chomu-prava-uv-yaznennyh-potrebuyut-okhorony/>.
6. Khroniky uspishnykh ta/abo rezonansnykh sprav za uchasti advokativ systemy BVPD. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/hroniky-uspishnyh-ta-abo-rezonansnyh-sprav-za-uchasti-advokativ-systemy-bvpd/>.

Svietlichnyi Igor, Svetlichna Olena. Countering juvenile delinquency by means of restorative justice: legal and psychological aspects

Some topical issues of countering juvenile delinquency by means of restorative justice are investigated, including the issue of exemption from criminal liability of minors who, after committing certain serious crimes,

reconciled with the victims and compensated for the damage caused. Currently, these issues do not have ways to resolve them by national legal means.

According to the author, it is necessary to apply for minors and such opportunities of legislation that the legislator provided for adults. These include exemption from criminal liability on the basis of articles 45-48 of the Criminal Code of Ukraine, exemption from criminal punishment on the basis of articles 74, 83-87, 104 of the Criminal Code of Ukraine and others, if such exemption is the best option for a particular minor.

Administrative liability in Ukraine begins at the age of 16, a minor is not responsible for the damage caused by him. However, responsibility for criminal offenses, crimes, according to part two of Article 22 of the Criminal Code of Ukraine, occurs for a child in the most common types of crimes from the age of 14: theft, causing bodily harm, possession of vehicles, crimes against sexual freedom and inviolability, etc. Thus, criminal liability from the age of 14 applies to a child for almost all criminal offenses and crimes that children at this age can commit.

From the age of 11 to 14 (in appropriate cases up to 16) years, that is, until the age of criminal responsibility, compulsory educational measures can be applied to a child who has committed a crime, but is not the subject of a crime due to age. The most severe compulsory measure of an educational nature is the placement of a child in a special educational institution (closed-type institution).

The criminal process is the most traumatic for the psyche of children, says psychologist Liudmyla Gridkovets. The “green room” method of interrogating a child is effective. This method is designed for the purpose of non-traumatic interrogation of the child and provides an opportunity to collect the necessary evidence in the case.

The application of the principles of restorative justice to counter juvenile delinquency leads to a faster restoration of relations between participants, reduces the psychological trauma of young people due to the positive psychological atmosphere that develops in the processes of reconciliation and restoration of relations. This will contribute to the maximum removal of juvenile offenders from the criminal process and prevent them from committing repeated crimes in the future, as psychologist.

Proposals for improving national legislation include discussing ways to implement the concept of “young people” (under the age of 21) in national legislation, expanding legal opportunities for exemption from criminal liability of minors and young people who, after committing certain serious crimes, reconciled with the victims and compensated for the damage caused.

Thus, countering juvenile delinquency by means of restorative justice will contribute to the maximum removal of juvenile offenders from the criminal process and prevent them from committing repeated crimes.

Key words: criminal offense, child, minors, young people, restoration of relations, restorative justice, green room, Criminal Code, interrogation, exemption from criminal liability.